

Лекція 4.

Тема: СВІДОМІСТЬ

План

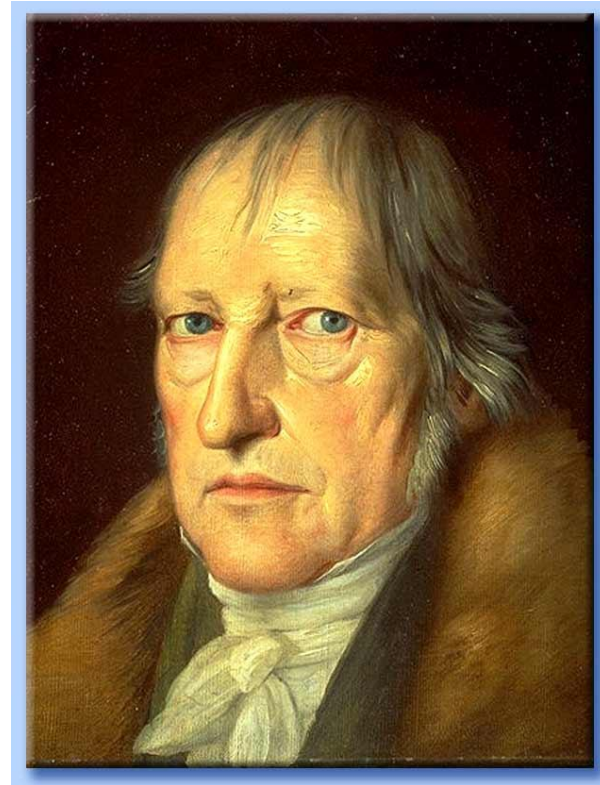
- 1. Виникнення свідомості та її суспільна природа.**
- 2. Структура та функції свідомості.**
- 3. Форми та рівні суспільної свідомості.**

Використана література

- Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Київ, 2005, Академвидав - 592 с.
- Касьян В.І. Філософія: Відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навч. посібник. - 5-те вид., випр. і доп. - К.: Знання, 2008. - 347 с.
- Сергєєнкова О.П. та ін. Загальна психологія: Навчальний посібник./Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В.— К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
- Подольська Є. А. Філософія: Підручник – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

Свідомість, з одного боку,
усвідомлення предмету, а, з
іншого боку, усвідомлення
самої себе.

Г. Гегель

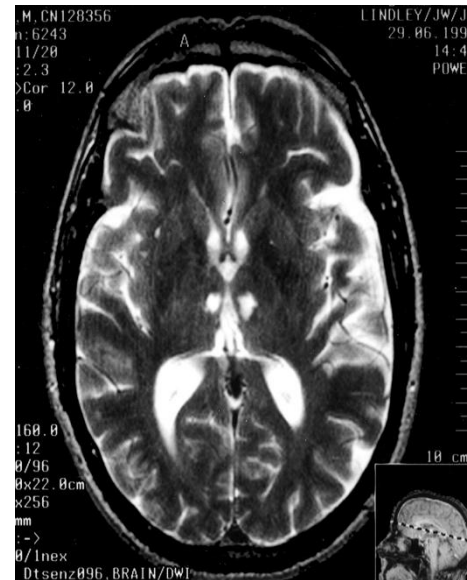
1. Виникнення свідомості та її суспільна природа.

Що таке свідомість?

- ❑ Одне із фундаментальних понять філософії, психології та когнітивних наук;
- ❑ Забезпечує людині можливість виробляти узагальнені знання про зв'язки, відношення, закономірності об'єктивного світу, ставити цілі і розробляти плани, регулювати і контролювати емоційні і раціональні відношення з дійсністю, визначати ціннісні орієнтири свого буття;
- ❑ Суб'єктивна реальність, внутрішній світ людини, світ ідей та почуттів.

Проблема онтологічного статусу СВІДОМОСТІ

- Чуттєво не спостережувана, неможливо зафіксувати жодними приладами;
- Свідомість фіксується самою людиною у процесі самоусвідомлення;
- Свідомість сам у собі знаходить свою очевидність, а не у чомусь зовнішньому, завдяки чому людина може бути суб'єктом пізнання;
- Має вихідні ознаки, які дозволяють стверджувати про її реальне існування.

Вихідні ознаки свідомості

Особливий не біологічний тип поведінки

Продукування того, що не існує

Оперування не наданим наявно (предметним) змістом реальності

Використання предметів культури за їх призначенням

Мова

Цілеспрямовання дій та думок людини

- Давньогрецькій філософ Платон уперше виділяє ідеальне як особливу сутність, що протилежна чуттєвому, предметному, матеріальному світу речей.
- Поняття "свідомість" з'являється в європейській філософії в 17 ст., коли філософія зорієнтувалася на науку, почала розглядати духовну реальність як таку, що підлягає раціональному осягненню і структуруванню.

Концепції свідомості в історії філософії:

- **гілозоїзм** стверджує, що вся матерія одушевлена або, принаймні, має передумови до мислення. Ця концепція сходить до ранніх вчень Мілетської школи, її елементи містяться у вченнях Аристотеля, Дж. Бруно, Б.Спинози;
- **суб'єктивний ідеалізм** - свідомість – суб'єктивна реальність даного суб'єкта, що не має виходу ані до об'єктивної реальності, ані до інших суб'єктивних реальностей (Дж.Берклі, Д.Юм);
- **діалектичний матеріалізм** – свідомість - ідеальна властивість матерії, вищий продукт її розвитку.

- **СВІДОМІСТЬ** – це властивість високоорганізованої матерії - людського мозку;
- вища форма відображення дійсності в ідеальних образах;
- продукт соціально-історичного розвитку;
- регулятор поведінки людини.

(З.Фрейд був проти останнього положення – він вважав, що ВОНО (інстинкт) керує людиною, а не її розум).

Умови виникнення свідомості

- природні:
 - здоровий мозок;
 - розвинута перша сигнальна система (зір, слух);
 - їжа.
- соціальні:
 - праця, активність;
 - мова;
 - спілкування.

Свідомість людини — нова якість психічної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах, витворених людством у процесі історичного розвитку.

Свідомість людини прийнято розглядати як певний процес, потік переживань, що складається з окремих актів — **сприймання, міркування, пригадування, хотіння, оцінювання та ін.**

Розрізняють три види актів свідомості — **мислення, воління та емоційні переживання.**

- **об'єктивний ідеалізм** — свідомість - надлюдська, надособистісна, трансцендентальна ідея (світ ідей у Платона; абсолютна ідея в Гегеля; Бог у теологів), що лежить в основі всіх форм земного буття. Людська свідомість є частка, продукт або інобуття світового розуму;
- **вульгарний матеріалізм** – свідомість матеріальна і може бути зведена до фізіологічних процесів у мозку людини (К. Фогт, Л. Бюхнер, Я. Молешотт);
- **концепція соціологізація свідомості**. Свідомість ставиться в абсолютну залежність від зовнішнього соціального середовища. Дж. Локк, французькі матеріалісти 18 ст. вважали, що людина народжується з душею, свідомістю, як чистий аркуш паперу. Зміст ідей, понять, за допомогою яких людина аналізує дані органів почуттів про окремі властивості речей, формує суспільство, виховання;

Виникнення свідомості. Концепція відображення.

- З погляду діалектичного матеріалізму, матерія на всіх рівнях своєї організації має властивість відображення, що розвивається в процесі її еволюції, стаючи все більш складним і багато якісним. Ускладнення форм відображення пов'язане зі здатністю матеріальних систем до самоорганізації та саморозвитку. Еволюція форм відображення виступила як передісторія свідомості.
- **Відображення** - здатність матеріальних явищ, предметів, систем відтворювати у своїх властивостях особливості інших явищ, предметів, систем у процесі взаємодії з останніми.
- Форми відображення залежать від специфіки і рівня структурної організації взаємодіючих предметів, явищ, систем.

ФОРМИ ВІДОБРАЖЕННЯ:

- *Відображення в неживій природі* – фізико-хімічні зміни в природних об'єктах як результат впливу чи взаємодії

(наприклад, ландшафт місцевості після землетрусу).

- *Відображення в живій природі* – наприклад, зникнення деяких видів тварин після зміни клімату, поява психіки у тварин.

- *Відображення в соціумі* – індивідуальна та суспільна свідомість.

- **Відображення на рівні живої природи**

- називають *інформаційним*, бо інформація є фундаментом життя;
- *генетична інформація* ~ це специфічна форма відображення попередньої історії розвитку живих об'єктів у молекулах *ДНК*;
- *імунітет* — ще одна найважливіша форма інформаційного відображення у живих організмах, за допомогою якої відбувається «розпізнавання» власних та чужих елементів у внутрішньому середовищі організму.

Матеріалістична філософія розглядає свідомість:

- як результат розвитку матерії;
- як суб'єктивний образ навколишнього світу;
- як ідеальне;
- як процес мислення, що супроводжується певними біохімічними, фізіологічними та іншими змінами в мозку, але не вони становлять зміст свідомості;
- .

КОНЦЕПЦІЇ ВИНИКНЕННЯ СВІДОМОСТІ

1. Концепція еволюції

Ч. Дарвін в своїй теорії стверджує, що внаслідок боротьби за існування та пристосування до умов довкілля відбувається удосконалення видів живих організмів, з'являються психіка та людська свідомість.

2. Трудова концепція (походження свідомості внаслідок розвитку праці)

враховується археологією та антропологією. Але вона не пояснює, чому при наявності "праці із знаряддями" історичний процес формування свідомості був загальмований на дуже тривалий час.

3. Концепція походження свідомості з єдиного інформаційного поля

наголошує на тезі:

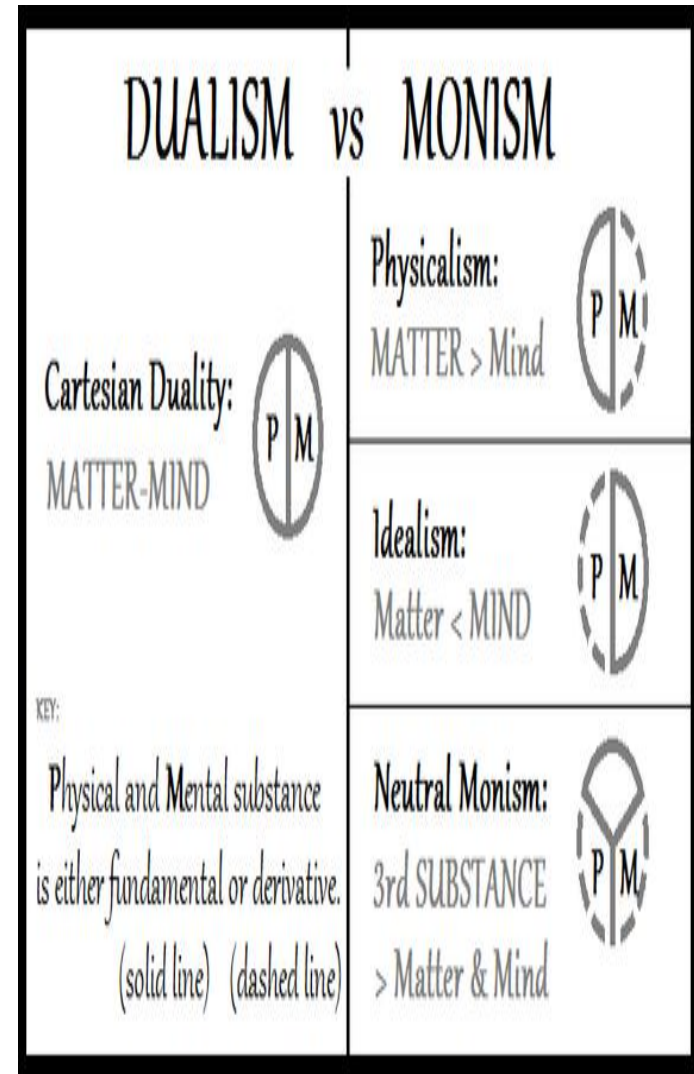
- усі процеси світу супроводжуються обміном інформацією. Людська свідомість — один із проявів інформаційних процесів.**

4. СУБСТАНЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ розглядає свідомість:

- як виявлення (*прояв*) вихідної засади світу - *Духу*, або *Ідеї*, або світового *Розуму* (інтелекту);
- як *творіння Бога*.

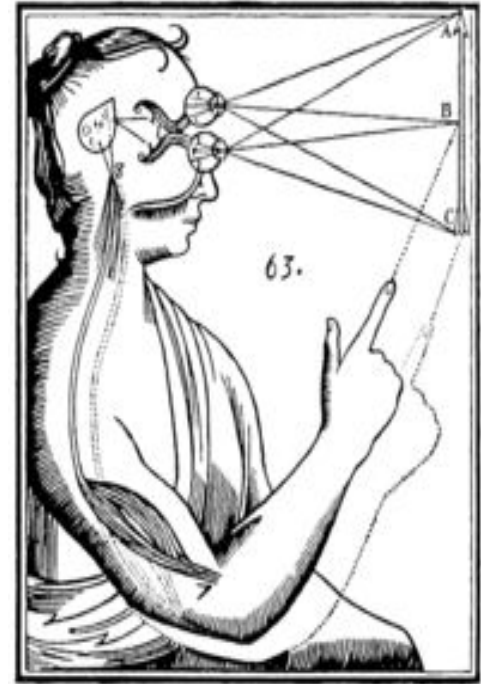
Психофізіологічна проблема

- Полягає у проблемності з'ясування того, який вид взаємозв'язку існує між тілом та свідомістю
- Існує три основних підходи до вирішення цієї проблеми: дуалізм, ідеалізм, матеріалізм
- Ідеалізм та матеріалізм — це види монізму

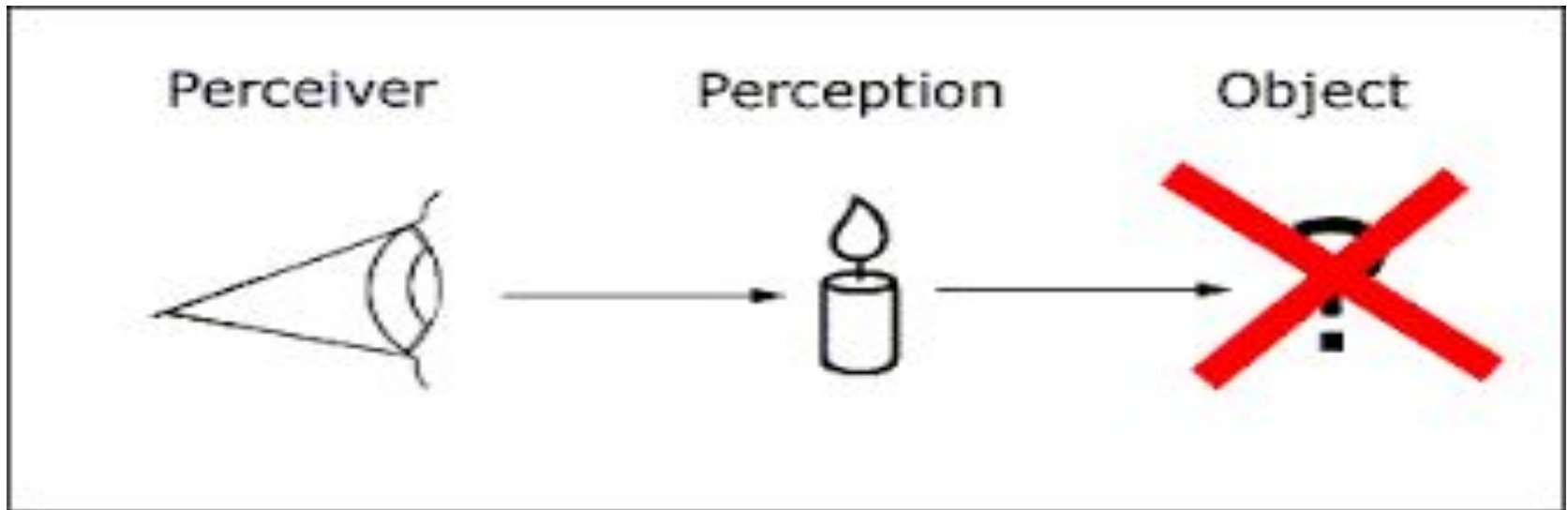
Дуалізм

- Існує два і тільки два різновиди субстанції: свідомість (у часі) і фізичні об'єкти (у часі і просторі)
- Вперше дуалізм доводив Платон, відокремлюючи окреме існування душі та тіла
- Дуалізм не може пояснити принципову відмінність фізичного та ментального
- Зазнав критики з боку представників біхевіоризму і був названий приви́дом в авто

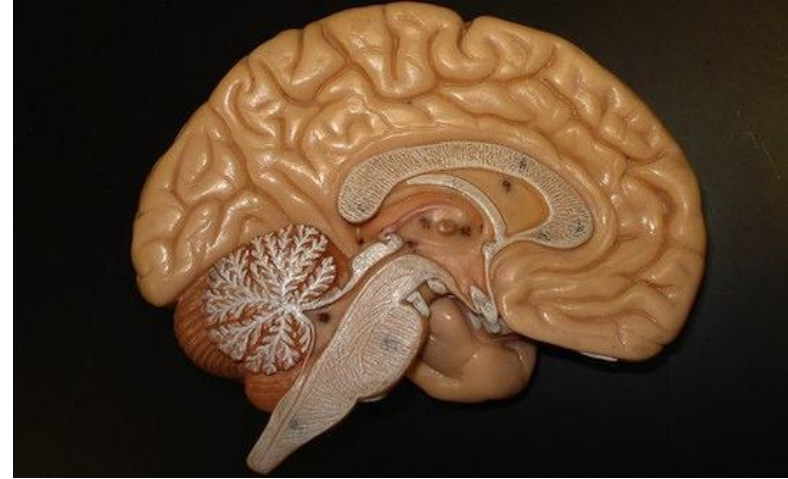
Ідеалізм

- Теорія згідно якої існують тільки свідомості та сприйняти ними
- Перша розвинена концепція ідеалізму свідомості була сформульована Плотіном, а розвинена Дж. Берклі та Г. Гегелем

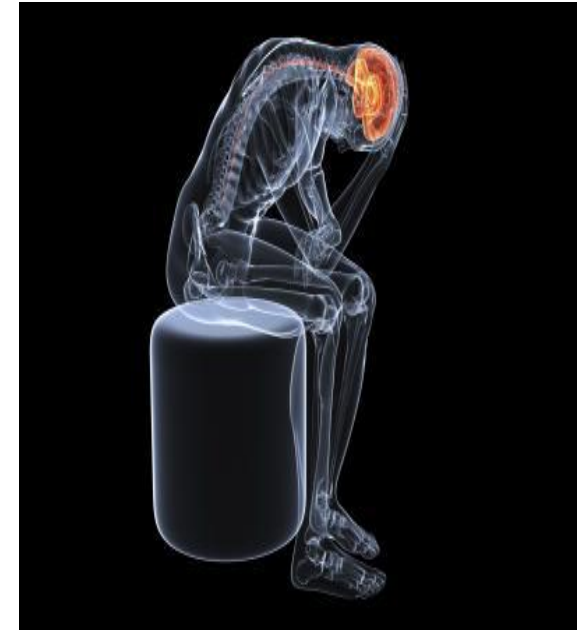

Матеріалізм

□ Теорія про те, що якщо існує будь-що, то воно має фізичний характер

□ Першими представниками матеріалізму вважаються античні атомісти Левкіп та Демокрит

2. Структура і функції свідомості.

▣ Існують різні підходи щодо структури свідомості:

1. Компонентна структура складається з:

Когнітивної сфери;

Емоційної сфери;

Мотиваційно-вольової сфери.

2. Рівнева структура складається з таких рівнів як:

несвідоме;

свідоме;

надсвідоме.

Рівні свідомості :

- Базовий;
- Ціннісно-вольовий;
- Абстрактно-логічне мислення;
- Самосвідомість та рефлексія.

1. **Базовим** і найбільш давнім **рівнем свідомості** є чуттєво-афективний пласт, до якого належать:

- **відчуття** – відображення в мозкові окремих властивостей предметів та явищ об'єктивного світу, що безпосередньо діють на наші органи чуттів;
- **сприйняття** – образ предмета в цілому, який не зводиться до суми властивостей та сторін;
- **уявлення** – конкретні образи таких предметів чи явищ, які в певний момент не викликають у нас відчуттів, але які раніше діяли на органи чуттів;
- різного роду афекти, тобто сильні мимовільні реакції людини на зовнішні подразники (гнів, лють, жах, відчай, раптова велика радість).

2. Ціннісно-вольовий рівень, до якого належать:

- **воля** – здатність людини ставити перед собою мету і мобілізувати себе для її досягнення;
- **емоції** – ціннісно-зabarвлені реакції людини на зовнішній вплив.

Сюди можна віднести мотиви, інтереси, потреби особи в єдності зі здатностями у досягненні мети.

3. **Абстрактно-логічне мислення.** Це найважливіший пласт свідомості, який виступає в таких формах:

- **поняття** – відображення в мисленні загальних, найбільш суттєвих ознак предметів, явищ об'єктивної дійсності, їх внутрішніх, вирішальних зв'язків і законів;
- **судження** – форма думки, в якій відображаєте вся наявність чи відсутність у предметів і явищ яких-небудь ознак і зв'язків;
- **умовивід** – форма мислення, коли з одного чи кількох суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання про предмети та явища;
- різні логічні операції.

4. Необхідним компонентом свідомості можна вважати **самосвідомість і рефлексію**:

– **самосвідомість** – це виділення себе, ставлення до себе, оцінювання своїх можливостей, які є необхідною складовою будь-якої свідомості;

– **рефлексія** – це така форма свідомості, коли ті чи інші явища свідомості стають предметом спеціальної аналітичної діяльності суб'єкта.

У деяких літературних джерелах можна зустріти думку, згідно з якою до структури свідомості належать також несвідоме (сукупність психічних явищ, що не входять до сфери розуму) та підсвідоме (психічні явища, що супроводжують перехід певної діяльності з рівня свідомості на рівень автоматизму).

Свідомість поза людським буттям неможлива, таким чином, вона виконує такі **функції**:

- **Пізнавальна функція** свідомості проявляється в накопиченні, переробці та використанні інформації щодо навколишньої дійсності;
- **Регулятивна** - в контролі поведінкових та емоційних проявів;
- **Прогностична** - в побудові образів майбутнього, плануванні подальшого життя;
- **Рефлексивна** - в пізнанні людиною самої себе як суб'єкта психічної діяльності;
- **Комунікативна функція** свідомості полягає в організації та підтриманні спілкування з іншими людьми.

Свобода волі – філософське питання

про те, чи розум вільний у своїх діях або рішеннях, чи вони визначені наперед, детерміновані. Філософські школи відрізняються в поглядах на те, чи всі події детерміновані (детермінізм проти індетермінізму) й у поглядах на те, чи може свобода співіснувати з детермінізмом (сумісність проти несумісності). Так, жорсткий детермінізм стверджує, що Всесвіт детерміністичний, що зумовлює неможливість **свободи волі**.

САМОСВІДОМІСТЬ

за допомогою якої особа конкретно усвідомлює себе у своїх власних розумових діях і станах.

Аспекти самосвідомості:

- 1) когнітивний** - виявляється в самовідчуттях, самоаналізі, самооцінці;
- 2) афективний аспект** - у скромності або самолюбстві;
- 3) регулятивний аспект** - у самоконтролі, самодисципліні.

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ)

- **ШІ** — технічна (комп'ютерна) система, що має певні ознаки інтелекту, тобто **здатна**:
 - розпізнавати та розуміти, виконувати формально логічні операції;
 - знаходити спосіб досягнення результату та приймати рішення;
 - вчитися.

Творче мислення - прерогатива тільки людини.

3.Форми та рівні суспільної свідомості.

Суспільна свідомість - сукупність поглядів, уявлень, ідей та теорій, які відображають суспільне буття.

Виділяють буденну і теоретичну свідомості. В основу цього членування покладено відношення свідомості до практики, ступінь її узагальнення, глибина зв'язку з практичними основами життя.

Буденна свідомість вплетена в практику, породжується саме в ній практичним досвідом і є засобом його забезпечення. Вона узагальнює емпірично дане, і в цьому її обмеженість.

Теоретичний рівень суспільної свідомості є найвищий рівень узагальнення дійсності й найрозвинутіша форма організації знання. До теоретичного рівня свідомості належить особлива форма наукового знання - теорія. Теоретична суспільна свідомість узагальнює практику в широких історичних масштабах, виступає ідеальною програмою її розвитку, вона пов'язана з існуванням категорій.

Рівні суспільної свідомості

- **буденно-повсякденний** (суспільна психологія соціальні настрої, відчуття);
- **теоретичний** (ідеологія - система поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, в яких дається певна картина соціуму та цілі (програми) щодо закріплення або зміни існуючих суспільних відносин).

У свідомості виділяють два рівні - ідеологію і суспільну психологію.

Матеріальні економічні відносини, соціальні умови існування людей, їх повсякденна діяльність і нагромаджуваний досвід відображаються в людській психіці у вигляді почуттів, настроїв, думок, спонукань, звичок, їх називають **суспільною психологією**.

Суспільна психологія виникає безпосередньо під впливом певних умов соціального буття людей, їх діяльності. Вона не виступає у вигляді узагальненої системи поглядів, а виявляється в емоціях, почуттях, настроях. Ідеї й погляди людей на рівні суспільної психології не мають теоретичного виявлення, вони мають емпіричний характер, інтелектуальні моменти переплітаються з емоційними. Суспільна психологія є частиною буденної свідомості. На формування суспільної свідомості впливають психічні риси нації, своєрідність побуту і звичаї їх окремих верств.

Якщо суспільна психологія створюється безпосередньо в процесі повсякденної життєдіяльності людей, їхнього взаємного спілкування, то ідеологія виступає як більш-менш струнка система поглядів, положень, ідей (політичних, філософських, моральних, естетичних, релігійних).

Вона ґрунтується на широкому (узагальненому) соціальному досвіді -історичному і сучасному.

Якщо суспільна психологія створюється сама по собі, стихійно, в процесі життєдіяльності і взаємодії людей, то ідеологія переважно виступає як продукт свідомої діяльності, що потребує спеціальних зусиль ідеологів.

Отже, ідеологія - це система поглядів та ідей, яка прямо чи опосередковано відображає економічні й соціальні особливості суспільства, виявляє становище, інтереси й думи певного суспільного класу і спрямована на збереження або зміну існуючого суспільного устрою.

Загальні умови соціального середовища, в якому живуть ті чи інші люди, визначають єдність їхніх поглядів, прагнень, яка ґрунтується на єдності їхніх інтересів. Проте навіть при спільності поглядів, світоглядів, думок це загальне виступає в окремих осіб в індивідуальній своєрідності.

Суспільна свідомість керується соціальними законами, її історія йде за історією суспільного буття, і те, які саме відбуватимуться зміни - еволюційні чи революційні, оцінка свідомості визначається в кінцевому підсумку відповідно до змін у суспільному бутті.

Індивідуальна свідомість народжується і вмирає разом з народженням і смертю людини. Вона відбиває неповторні риси її життєвого шляху, виховання. Для індивідуальної свідомості об'єктивне середовище, під впливом якого вона формується, виступає як результат взаємодії макросередовища - суспільного буття, мікросередовища (умов життя соціальної групи), умов особистого життя.

Тест №: 4
Тема: Свідомість

1. Відображення це:

- а) всезагальна властивість матерії зумовлена універсальною взаємодією предметів і явищ
- б) властивість неорганічних об'єктів, що взаємодіють між собою
- в) властивість органічних об'єктів, що взаємодіють між собою і з навколишнім середовищем
- г) властивість соціальних об'єктів в сукупності їх взаємодії і взаємовідносин

2. Соціальні передумови виникнення свідомості:

- а) праця, спілкування, мова
- б) колективне добування їжі, соціальна ієрархія, виховання дітей
- в) використання знарядь праці, розподіл соціальних функцій, передача інформації наступним поколінням
- г) спільна охота, формування комуналістичних відносин, сумісне виховання дітей

3. Свідомість розглядається як властивість високоорганізованої матерії, у філософському напрямку:

- а) Суб'єктивний ідеалізм
- б) Екзистенціалізм
- в) Об'єктивний ідеалізм
- г) діалектичний матеріалізм

4. Ідеалом називають такий погляд, що:

- а) є взірцем досконалості поведінки і вчинків людини
- б) забезпечує матеріальний достаток
- в) пропагує екологічну свідомість
- г) ґрунтується на основах математичної логіки

5. Світовідчуження людини передає її:

- а) емоційно-почуттєвий настрій у відображенні дійсності
- б) максимальне наближення до Бога
- в) ініціативи соціальної активності
- г) тілесну насолоду

6. Світосприймання функціонує на рівні:

- а) логічного мислення
- б) вербального мислення
- в) образного мислення
- г) інтелектуальних операцій